

Tijdsbesteding Europese mannen en vrouwen meer gelijk

CHRISTOPH SCHWIERZ

De afgelopen 40 jaar zijn mensen in Europa hun tijd heel anders gaan gebruiken. De belangrijkste verschuiving is dat de tijdsbesteding van mannen en vrouwen veel meer op elkaar is gaan lijken. Dat komt, voor vrouwen, tot uitdrukking in meer betaald en minder huishoudelijk werk en in de veel sterkere positieve relatie tussen moederschap en betaald werk.

Europeanen leven nu zeven jaar langer dan rond 1960. Mannen worden naar verwachting gemiddeld 75 en vrouwen 81 jaar oud. Maar hoe wordt die tijd eigenlijk besteed? Zijn er verschillen per geslacht en per land, en zijn er in de loop der jaren veranderingen in de patronen van tijdsbesteding gekomen. Zijn er sociaal-economische omstandigheden die de veranderingen kunnen verklaren?

Om enig inzicht te verschaffen in deze onderwerpen wordt hier een overzicht gegeven van de tegenwoordige tijdsbestedingspatronen in Europa, worden de verschillen naar geslacht beschreven en de veranderingen in de afgelopen 40 jaar geanalyseerd. Het onderzoek is gebaseerd op een statistische analyse van tijdsbesteding in 14 Europese landen over de periode 1960-2002.

Eenheid in verscheidenheid

Europese landen verschillen in vele opzichten (bevolkingsstructuur, arbeidsmarktpatronen, de arbeidsethiek van mannen en vrouwen, institutionele structuren), maar de internationale variatie in tijdsbesteding blijkt slechts beperkt te zijn (figuur 1): gemiddeld slapen mensen acht à negen uur per dag en wanneer de tijd die aan persoonlijke verzorging en maaltijden wordt besteed daarbij wordt opgeteld, vormen zij tezamen de activiteiten van gemiddeld een halve dag. Tijd besteed aan betaald werk, studie of (onbetaald) huishoudelijk werk varieert van circa zes tot zeven uur per dag. Meer variatie bestaat in vrije tijd: vijf à 6,5 uur per dag. Maar gemiddeld gesproken is er in Europa een opmerkelijke eenvormigheid in het tijdsbestedingspatroon.

Maar dat is natuurlijk niet het hele beeld. Wanneer naar het tijdsbestedingspatroon van allerlei afzonderlijke bevolkingsgroepen wordt gekeken dan blijkt de 'eenheid in verscheidenheid' toch behoorlijke verschillen te vertonen. Die naar geslacht zijn het meest evident.

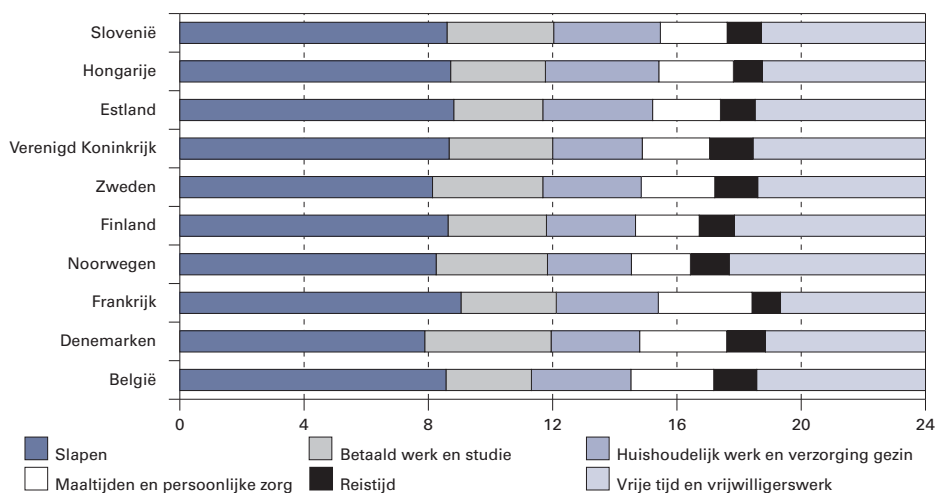
Meer gendergelijkheid maar nog steeds verschillen

De veranderingen in institutionele, sociale en economische omstandigheden hebben de afgelopen 40 jaar een aanzienlijk effect gehad op de tijdsbestedingspatronen. Het valt vooral op dat de verschillen tussen mannen en vrouwen sinds 1965 aanzienlijk kleiner zijn geworden (figuur 2). Mannen besteden minder tijd aan betaald werk en meer aan onbetaald werk, en voor

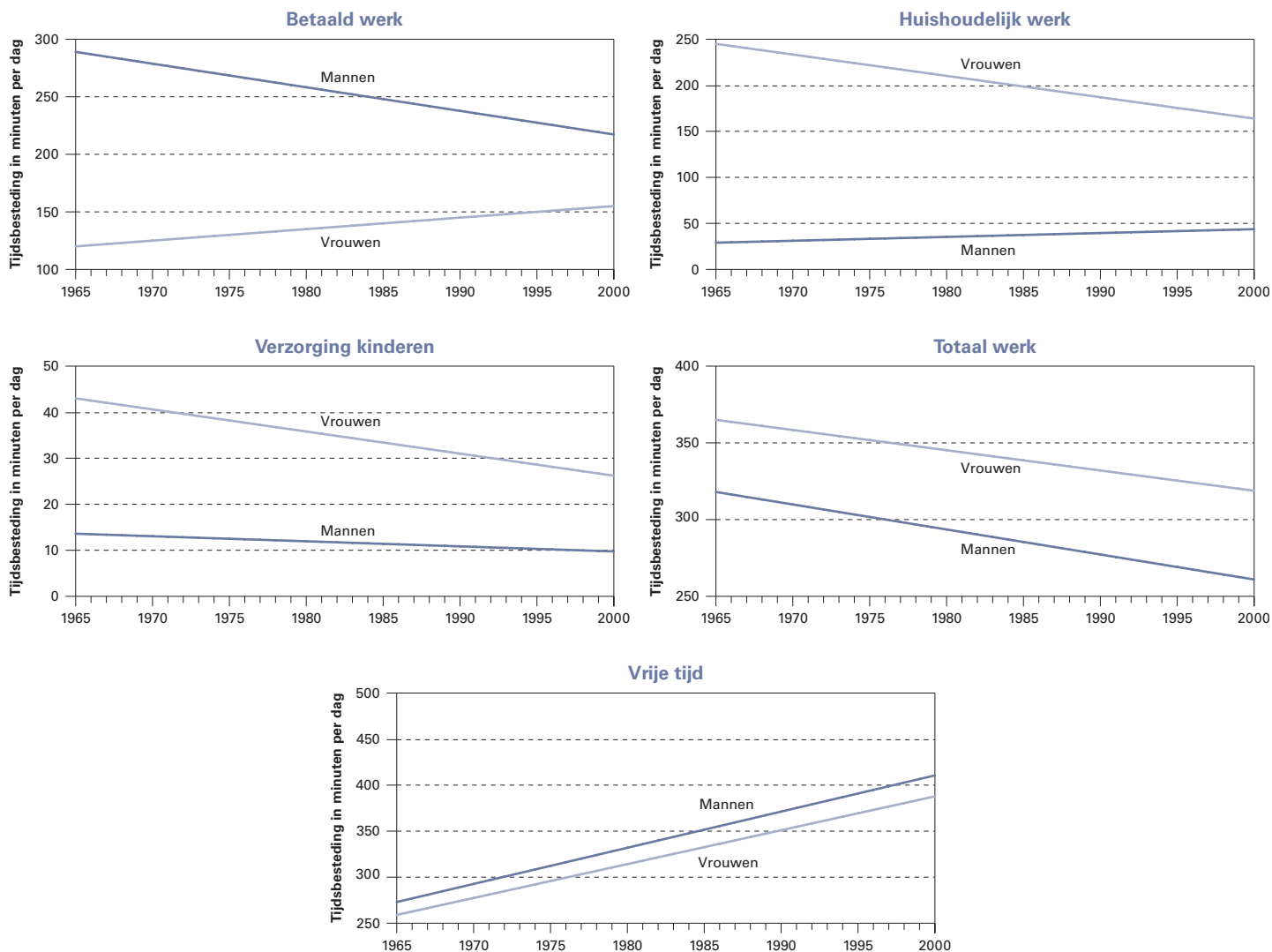
Foto: Marcel Minnée

Figuur 1. Gemiddeld aantal uren per dag besteed aan bepaalde activiteiten, geselecteerde landen

vrouwen is dat juist andersom. De algemene tendens van minder tijd besteed aan betaald werk komt vooral voor rekening van het afgenomen percentage mannen dat werkt in vergelijking met voorheen, terwijl de arbeidsparticipatie van vrouwen juist is gestegen. Dat geldt in Noorwegen, Italië en het Verenigd Koninkrijk – landen in Europese regio's die behoorlijk verschillen in achtergrond en welvaartsregime.

Figuur 2. Gemiddeld aantal minuten besteed aan diverse activiteiten, 1965-2000

Noot: De rechte lijnen zijn een gevolg van statistische regressies gebaseerd op gemiddelden in de gehele steekproef van het tijdsbestedingsonderzoek, dat wil zeggen individuen van 16 jaar of ouder. In totaal bestrijken de regressies elk van de observaties uit 30 land-jaren. Alle resultaten zijn statistisch significant. De landen die meedeelden in de regressies zijn: België, Denemarken, Frankrijk, West- en Oost-Duitsland, Hongarije, Italië, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Slovenië, Tsjechië, het Verenigd Koninkrijk, en (voormalig) Joegoslavië.

demodata

In 2005 verleenden in Nederland ruim 600.000 mensen van 25-64 jaar mantelzorg. Dat is bijna zeven procent van de bevolking in die leeftijd. Onder hen waren bijna tweemaal zoveel vrouwen als mannen. Bijna 60 procent zorgde voor een ernstig zieke of hulpbehoevende ouder, minder dan de helft voor een of meer andere familieleden of vrienden. Van de mantelzorgers had 20 procent daarnaast nog jonge kinderen thuis. Naarmate mensen ouder worden, stijgt het percentage mantelzorgers met een top in de leeftijdsgroep van 50-54 jaar (12 procent). Vanaf 55 jaar daalt het percentage omdat meer ouders dan zijn overleden of in een verzorgingshuis wonen. Mannen en vrouwen van 55 jaar en ouder zorgden wel relatief vaak voor andere familieleden of vrienden (CBS).

Ook uit de tijd besteed aan kinderen blijkt dat de verschillen tussen mannen en vrouwen kleiner zijn geworden. Dat heeft overigens meer te maken met het feit dat vrouwen duidelijk minder met kinderen bezig zijn dan dat mannen meer zouden zijn gaan doen. Er is dus meer gendergelijkheid gekomen in tijdsbestedingspatronen maar er is wat dit betreft nog absoluut geen sprake van totale gelijkheid. Wat ook opvalt is dat de totale werkdruk van betaald en onbetaald werk vrijwel overal in Europa is afgenomen, zowel voor vrouwen als voor mannen, en dat vrije tijd juist is toegenomen. Deze trends zijn statistisch significant en ook al eerder beschreven.

Nederland wijkt af

De totale tijd die mannen in Nederland besteden aan werk is gestegen, terwijl die elders juist minder werd (tabel 1). Bovendien wordt de relatief sterk toegenomen hoeveelheid tijd die vrouwen in Nederland besteden aan werk niet volledig gecompenseerd door minder tijd te besteden aan huishoudelijk werk. Voor zowel mannen als vrouwen is dus de werktijd toegenomen, terwijl de hoeveelheid vrije tijd juist daalde. Nederland laat daarmee een patroon

zien dat nogal afwijkt van andere Europese landen. Verder is de tijd besteed aan kinderen in Nederland vrijwel stabiel. Ook als alleen wordt gekeken naar de groep ouders met thuiswonende kinderen blijft deze conclusie overeind. Soortgelijke variaties op de hiervoor beschreven algemene trends doen zich ook in enkele andere landen voor. In Frankrijk nam bijvoorbeeld het aantal gewerkte uren onder vrouwen af, maar ook de uren voor kinderopvang. En dit laatste geldt in Frankrijk ook voor mannen, terwijl dat in Engeland juist andersom is. Ook winst en verlies in vrije tijd variëren sterk: in Noorwegen nam de vrije tijd van zowel mannen als vrouwen aanzienlijk toe, in Engeland is er geen trend zichtbaar.

Wisselwerking tussen verschillende tijdsbestedingen

Verschuivingen in tijdsbesteding kwamen de afgelopen 40 jaar vooral tot uiting in de veranderende correlaties tussen betaald werk en andere activiteiten (tabel 2). Er is een negatieve correlatie tussen betaald werk en vrije tijd en tussen betaald werk en huishoudelijk werk. Mensen besteden de verminderde tijd die zij op de arbeidsmarkt actief zijn voor een deel

aan meer vrije tijd. Ook stoppen ze een deel van die tijd nu in huishoudelijke activiteiten. Traditioneel wordt dit het substitutie-effect genoemd.

Van oudsher is dit effect bij vrouwen veel sterker dan bij mannen, maar in de loop der jaren neemt de sterkte van het substitutie-effect tussen betaald en huishoudelijk werk bij vrouwen af. Tegenwoordig wijkt het niet veel meer af van dat bij mannen in 2000-2001. Ook is de neiging om tussen kinderopvang en betaald werk te schuiven duidelijk verminderd. Deels is dat toe te schrijven aan veranderende sociaal-economische omstandigheden, zoals bijvoorbeeld het gestegen opleidingsniveau van vrouwen en de verminderde inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen. Daardoor zijn de kosten van de tijd besteed aan huishoudelijk werk gestegen want vrouwen hebben op de arbeidsmarkt hogere uurlonen gekregen. Ook de afgenomen gezinsomvang en de toegenomen kinderloosheid zorgen er echter voor dat de uitruil van huishoudelijk en betaald werk minder noodzaak is geworden, eenvoudigweg omdat de feitelijke hoeveelheid huishoudelijk werk is afgenomen. Bovendien heeft de technologische vooruitgang allerlei huishoudelijke apparaten op de markt gebracht waardoor tegenwoordig huishoudelijke werk veel minder tijd kost dan 40 jaar geleden. Daarnaast hebben beleidsaanpassingen op het punt van belastingheffing, ouderschapsverlof, kinderopvangvoorzieningen eraan bijgedragen dat mensen tegenwoordig minder vaak (een deel van) de tijdsbesteding veranderen. Het idee achter ouderschapsverlof en kinderopvang is immers om de arbeidsparticipatie van vrouwen met kleine kinderen te vergroten en om mannen meer te betrekken in huishoudelijke klussen zodat de mogelijkheden om werk- en gezinstaken te combineren worden vergroot. In vrijwel heel Europa is die tendens te zien: de zogenoemde 'combinatieproblematiek' wordt bestreden omdat de uitruil tussen betaald en onbetaald werk afneemt.

Moederschap en werk op elkaar afstemmen

Dat bij vrouwen in Nederland en in andere Europese landen het substitutie-effect tussen betaald en onbetaald werk is verminderd heeft nog een andere betekenis: een sterkere positieve relatie tussen ouderschap en werk. Terwijl nog niet zo lang geleden hogere arbeidsparticipatie van vrouwen vooral voorkwam bij een lager kindertal en in het bijzonder bij kinderlozen, is die associatie nu aanzienlijk verminderd. Het gaat dus steeds minder om een of-of- en veel vaker over een en-en-besluit. Dat blijkt uit de veranderende correlaties tussen werk en moederschap: van negatief naar positief (tabel 3). Positieve correlaties tussen werk en moederschap getuigen ervan dat de keuze voor kinderen niet meer 'noodzakelijkerwijs' gepaard gaat met het vaarwel zeggen tegen betaald werk maar juist met een sterkere band met de arbeidsmarkt. Dit past bij de constatering van een positieve relatie tussen vruchtbaarheid en arbeidsparticipatie. Tot aan de jaren zeventig was het kindertal negatief gecorreleerd met het aantal uren dat vrouwen werkten, nu is het

Foto: Marcel Minnée

laagste kindertal juist te vinden in landen met weinig arbeidsuren van moeders. Tussen 1961 en 1980 was het nog tamelijk gewoon dat vrouwen na hun huwelijk of in ieder geval na de geboorte van het eerste kind stopten met werken, tussen 1981 en 2000 zijn huwelijk en baan posi-

Tabel 1. Gemiddelde tijdsbesteding aan uiteenlopende activiteiten, Nederland, 1975-1995, bevolking van 12 jaar en ouder (in minuten per dag)

Jaar	Betaald werk	Huishoudelijk werk	Totaal werk	Kinderopvang ^{a)}	Vrije tijd
Mannen					
1975	225	32	257	13 (21)	403
1980	203	35	238	12 (23)	414
1985	207	45	251	11 (22)	414
1990	216	46	263	13 (22)	399
1995	248	45	293	14 (24)	380
2000	267	55	322	18 (34)	360
Vrouwen					
1975	53	174	228	40 (57)	398
1980	62	171	232	41 (50)	393
1985	71	159	231	37 (61)	410
1990	88	145	233	38 (59)	397
1995	119	126	246	37 (63)	386
2000	124	120	244	40 (68)	380

^{a)} Aantallen tussen haakjes voor ouders met thuiswonende kinderen.

Tabel 2. Correlaties tussen betaald werk en andere activiteiten, 15 Europese landen, 1960-2000

	Vrouwen				Mannen			
	1960-'71	1971-'80	1981-'90	2000-'01	1960-'71	1971-'80	1981-'90	2000-'01
Huishoudelijk werk	-0,52	-0,41	-0,37	-0,33	-0,23	-0,20	-0,29	-0,26
Kinderopvang	-0,27	-0,19	-0,18	-0,11	-0,15	-0,05	-0,02	-0,03
Vrije tijd	-0,47	-0,51	-0,52	-0,50	-0,63	-0,64	-0,69	-0,66

Noot: Eigen berekeningen gebaseerd op MTUS-data. Zie voor details Schwierz (2005).

Tabel 3. Veranderende correlaties tussen betaald werk, huwelijk en ouderschap, 1961-2000

	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000
Mannen				
Werk – Vaderschap	0,07	0,27	0,33	0,29
Werk – Huwelijk	0,03	0,23	0,21	0,15
Vrouwen				
Werk – Moederschap	-0,22	-0,13	0,07	0,15
Werk – Huwelijk	-0,28	-0,10	0,05	0,07

Noot: Correlaties gebaseerd op resultaten van multivariate econometrische schattingen. Zie voor details Schwierz (2005).

tief gecorreleerd, voor zowel mannen als vrouwen, zo blijkt uit de ommeswaai van negatieve naar positieve correlaties tussen werk en huwelijk voor vrouwen. Maar nog steeds zijn er veel vrouwen die het aantal betaalde arbeidsuren terugschroeven zodra een kind wordt geboren terwijl vaders juist meestal full-time doorgaan.

Discussie en conclusie

De veranderende tijdsbesteding laat dus een duidelijke trend zien in de richting van meer gendergelijkheid in Europa, althans in kwantitatieve termen. Over de kwalitatieve veranderingen valt ook wel het een en ander op te merken. Vrouwen hebben voorkeur voor andersoortige banen dan mannen en dat zijn vaak banen met minder uitzicht op een lucratieve carrière. Toch zijn de tijdsbestedingspatronen van mannen en vrouwen de afgelopen 40 jaar steeds meer op elkaar gaan lijken en dat komt vooral tot uitdrukking in het afgenomen substitutie-effect tussen betaald en huishoudelijk werk voor vrouwen. Bovendien leiden huwelijk en gezin niet langer automatisch tot het opzeggen van een baan. Vrouwen kiezen dus steeds minder voor de een dan wel voor de ander maar proberen juist werk en gezin op elkaar af te stemmen. Of die tendens doorgaat hangt van een aantal sociaal-economische factoren af, zoals het verschil in onderwijsniveau tussen mannen en vrouwen, maar ook van gezinsvriendelijk gezinsbeleid en institutionele omstandigheden als ouderschap en kinderopvangvoorzieningen die van belang kunnen zijn bij de keuze voor kinderen. De internationale variatie in tijdsbestedingspatronen laat in ieder geval zien dat de trends daarin niet volgens een uniek pad verlopen maar verschillende paden kunnen volgen al naar gelang de achterliggende omstandigheden.

De analyse is vooral gebaseerd op de Multinational Time Use Study (MTUS) ontwikkeld door de Essex University in het Verenigd Koninkrijk (<http://www.iser.essex.ac.uk/mtus/index.php>).

LITERATUUR:

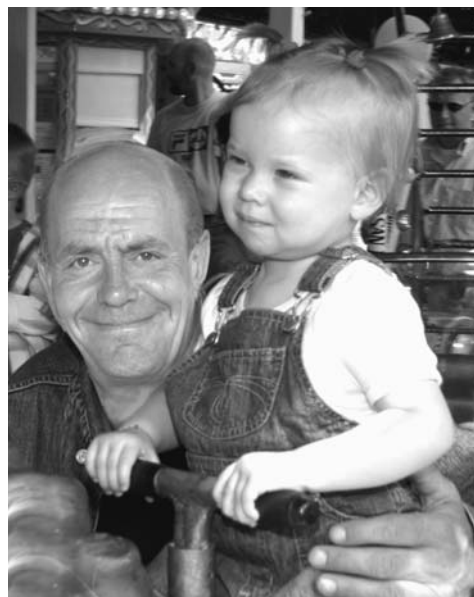
- Bayard, Kimberly *et al.* (2006), Women's pay – The hand that rocks the cradle, *The Economist*. March 4th, pp. 33-34.
- Beblo, M. (2001), *Bargaining over time allocation. economic modelling and econometric investigation of time use within families*, Heidelberg: Physica-Verlag.

- Couprie, H. (2002), Time allocation within the Family: Welfare implications of life in a couple. In: GREQUAM Working paper A23, Social Sciences Department, University of Aix-Marseille.
- European Commission (2004), Demography, institutions and distributions. In: Report for the European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs, pp. 1-145.
- Freeman, R. B. en R. Schettkat (2005), Marketization of household production and the EU-US gap in work. *Economic Policy*, 20(41), pp. 6-50.
- Gershuny, J. en O. Sullivan (2000), Cross-national changes in time use: some sociological (hi)stories re-examined. Unpublished working paper, England: University of Essex, pp. 1-31.
- OECD (2001), Balancing work and family life: Helping parents into paid employment. In: OECD Employment Outlook 2001, Chapter 4, pp. 130-166.
- Schwierz, C. (2003), The effects of taxes and socioeconomic variables on market work and home production in Norway in the years 1970 to 2000. In: Memorandum 35, University of Oslo - Department of Economics, pp. 1-59.
- Schwierz, C. (2005), Time use over the life cycle in selected European countries, working paper in progress.

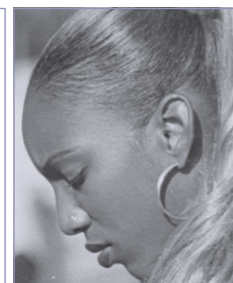
Christoph Schwierz, ten tijde van het onderzoek werkzaam op het NIDI.
E-mail: schwierz@rwi-essen.de

(Vertaling: Gijs Beets)

Foto: Wim de Jonge

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

demodata

In 2005 werden in Nederland 72.000 huwelijken gesloten, het laagste peil sinds 1945 toen eenzelfde aantal ging trouwen en bijna 1.200 minder dan in 2004. Er wordt sinds 1999, toen de teller op bijna 89.000 stond, vrijwel jaarlijks minder getrouwd. Vlak na de Tweede Wereldoorlog trouwden relatief veel mensen, mede als gevolg van uitstel door de oorlog. Vanaf begin jaren zestig steeg het aantal huwelijken gestaag - de babyboomers gingen trouwen en de huwelijksleeftijd ging tegelijkertijd omlaag - en in 1970 werd met 124.000 huwelijken het hoogste naoorlogse niveau bereikt. In de jaren daarna trad een sterke daling op tot 78.000 in 1983. Vanaf dat jaar steeg het aantal weer tot bijna 96.000 in 1990 doordat het relatief grote aantal kinderen van de babyboomers ging trouwen. De recente daling vanaf 1999 wordt toegeschreven aan de voortdurende stijging van de leeftijd bij het eerste huwelijk sinds het midden van de jaren zeventig (bij vrouwen van nog geen 23 jaar tot bijna 30 jaar), aan de daling van het aantal mensen op de huwbare leeftijd en aan het geregistreerd partnerschap als alternatief (CBS).